

ARCHAEOLOGICAL FINDS IN BOOKBINDINGS: RESTORATION AND PRESERVATION

Elina Dobrynina

ARHEOLOĢISKIE ATRADUMI GRĀMATU IESĒJUMOS: RESTAURĀCIJA UN SAGLABĀŠANA

Elīna Dobriņina

Published with the support of the Caparol Baltica Ltd.

Izdots ar SIA "Caparol Baltica" atbalstu

ARCHAEOLOGICAL FINDS IN BOOKBINDINGS: RESTORATION AND PRESERVATION

Elina Dobrynina

Grabar Art Conservation Centre

Радио 17-6, 105005, Moscow, Russian Federation

edobrynina@mail.ru

Abstract

The parchment manuscript research and restoration department at the Art Grabar Conservation Centre restores Old Russian, Byzantine and West European manuscripts. On several occasions during the course of the department's work, archaeological fragments of cloth, paper or parchment of historical or cultural value by themselves have been discovered in bookbindings. The present article examines various methods for preservation of such finds, after restoration.

Keywords

parchment, manuscripts, bookbindings, textile

ARHEOLOĢISKIE ATRADUMI GRĀMATU IESĒJUMOS: RESTAURĀCIJA UN SAGLABĀŠANA

Elīna Dobriņina (Элина Добрынина)

Grabara mākslas konservācijas centrs

ул. Радио, 17-6, 105005 Москва, Российская Федерация

edobrynina@mail.ru

Kopsavilkums

Grabara mākslas konservācijas centra pergamenta manuskriptu pētniecības un restaurācijas nodaļā restaurē Senās Krievijas, Bizantijas un Rietumeiropas manuskriptus. Nodaļas darbības laikā grāmatu iesējumos dažkārt ir atrasti arheoloģiski materiāli – audumu, papīra vai pergamenta fragmenti ar patstāvīgu vēsturisku vai kultūras vērtību.

Rakstā ir apskatītas vairākas šādu atradumu saglabāšanas metodes pēc manuskriptu restaurācijas.

Atslēgvārdi

pergaments, manuskripts, grāmatu iesējumi, teksts

The parchment manuscript research and restoration department of the Grabar Art Conservation Centre (VKhNRTs, i.e. All-Russian Artistic-Scientific Restoration Centre named after Academic I. E. Grabar) restores Old Russian, Byzantine and West European manuscripts, as well as written relics from other cultures. On several occasions, during the course of the department's work, archaeological fragments of textiles, paper or parchment of historical or cultural value by themselves have been discovered in bookbindings [1]. Sometimes these serve as a source of new information on the history of the manuscript in which they were found. The present article examines various methods for preservation of such finds, after restoration.

'MOROZOVSKOYE' GOSPEL

In 2000, the restoration process on the late 14th to early 15th cc. Old Russian Gospel Aprakos from the Assumption Cathedral of the Moscow Kremlin, the so-called 'Morozovskoye' Gospel (Kn. № 34) revealed fragments of a Latin 16th-century parchment manuscript used as a protective cloth on the spine [2]. The fragments were glued to the spine of the block and their ends to the binding boards (Fig. 1). Discovery of these fragments proved that the manuscript's second binding dated from no earlier than the first half of the 17th century. After restoration, the parchment fragments were mounted on card in the same position as they had occupied on the spine of the binding (Fig. 2).

1

Latin parchment fragments
used as protective cloth
on the spine of binding.
Old Russian Gospel Aprakos
(Morozovskoye).
Late 14th to early 15th cc.
The Moscow Kremlin Museums,
Kn. № 34

Latīņu pergamenta fragments,
kas izmantots kā materiāls
sējuma muguriņas nostiprināšanai.
Senās Krievijas Aprakos evaņģēlijs
(Morozova evaņģēlijs).
14. gs. beigas, 15. gs. sākums.
Maskavas Kremļa muzejs,
Kn. № 34

Grabara mākslas konservācijas centra (*BXHPII*, t.i., Akadēmiķa I. Grabara vārdā nosauktais Viskrievijas mākslinieciski zinātniskās konservācijas centrs) pergamenta manuskriptu pētniecības un restaurācijas nodaļā restaurē Senās Krievijas, Bizantijas un Rietumeiropas manuskriptus, kā arī citu kultūru rakstītos reliktus. Nodaļas darbības laikā grāmatu iesējumos dažkārt ir atrasti arheoloģiski tekstiliju, papīra vai pergamenta fragmenti ar patstāvīgu vēsturisku vai kultūras vērtību [1]. Dažkārt tie kalpo kā jaunas informācijas avots par to manuskriptu vēsturi, kuros tie tika atrasti. Rakstā ir apskatītas vairākas šādu atradumu saglabāšanas metodes jau pēc to restaurācijas.

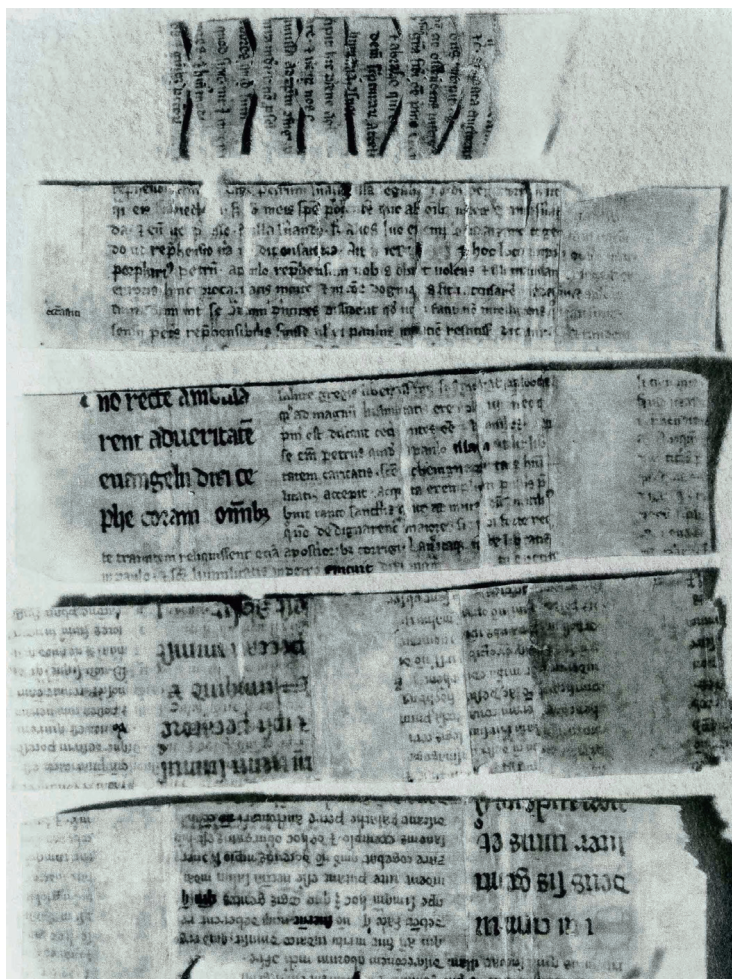
MOROZOVA EVANĢĒLIJS

Restaurējot Maskavas Kremļa Debesbraukšanas katedrāles tā dēvēto Morozova evaņģēliju (Kn. № 34), kas datēts ar 14. gs. beigām – 15. gs. sākumu un ir tipoloģiski piederīgs Senās Krievijas *Aprakos* evaņģēlijiem, atklājās 16. gs. latīņu pergamenta manuskripta fragmenti, kas tika izmantoti kā materiāls sējuma muguriņas nostiprināšanai [2]. Fragmenti bija pielīmēti pie sējuma muguriņas, bet to malas pie iesējuma vāku koka pamatnes (1. att.). Fragmentu atrašana apliecināja, ka manuskripta otrais iesējums nevar būt senāks par 17. gs. pirmo pusi. Pēc restaurācijas pergamenta fragmenti tika piestiprināti pie planšetes tādā pašā izkārtojumā, kāds tiem bija uz iesējuma muguriņas (2. att.).

2

The same fragments
after restoration

Tas pats fragments
pēc restaurācijas

3

Old Russian parchment fragments used as protective cloth on the spine of binding. Prologue.

Late 12th to early 13th c.

The Russian State Library (f. 916, № 1).

- a) Separate fragments before the restoration;
- b) the fragments are glued vertically and horizontally end-to-end and lined with gauze on one side

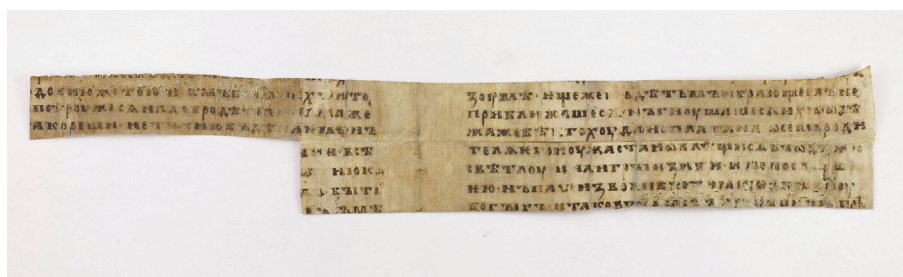
Senās Krievijas pergamenta fragmenti, kas izmantoti kā sējuma muguriņas aizsargmateriāls. Prologs. 12. gs. beigas, 13. gs. sākums. Krievijas Valsts bibliotēka (916. f., № 1).

- a) atdalītie fragmenti pirms restaurācijas;
- b) fragmenti gar malām vertikāli un horizontāli salīmēti un no vienas puses dublēti uz marles audekla

PARCHMENT FRAGMENTS FROM THE BINDING OF AN EARLY PRINTED GOSPEL DATED 1642

a)

b)

Analogous parchment fragments, this time with an Old Russian text, were removed by the owner from the binding of an early printed Gospel dated 1642¹ (Fig. 3a). In 2008, these fragments were acquired by the Russian State Library from D. V. Perestoronin (RSL, f. 916, № 1) and in 2009 submitted to Art Grabar Conservation Centre for restoration purposes. Researcher M. S. Krutova from the RSL department of manuscripts established that the fragments came from an extended-version Prologue for the spring–summer half of the year. Based on palaeographical and linguistic particularities of the text, M. S. Krutova dated the manuscript to the late 12th to early 13th century [3].

The text occupying seven lines in one column on either side of the folio is written in professional uncials on parchment of medium thickness, in the hand of a single scribe.² Examination of the fragments has shown that originally they were part of a parchment codex bifolium: some fragments bear clearly visible marks where the folio was folded at the spine and punctures from stitching; others are sections from the margins. Evidently, the folio was cut with scissors horizontally and vertically, leaving the edges of the parchment crumpled, and on some of the fragments parts of letters were excised.

1 According to D. V. Perestoronin, the book was previously kept in the city of Dzerzhinsk, Nizhegorodskaya Oblast.

2 Iron gall ink of a dark brown colour. Height of letters 0.3 cm, interval between them 0.1 cm. Traces of a polychrome initial on one of the fragments.

PERGAMENTA FRAGMENTI NO 1642. GADA EVANĢĒLIJA IESĒJUMA

Analogu pergamenta fragmentu – šoreiz ar senkrievu tekstu – īpašnieks atdalīja no agrīna 1642. gadā drukāta evaņģēlija iesējuma¹ (3a. att.). 2008. gadā šos fragmentus no D. Perestorņina iegādājās Krievijas Valsts bibliotēka (KVB, 916. f., № 1) un 2009. gadā nodeva tos restaurācijai Grabara mākslas konservācijas centrā. KVB manuskriptu nodaļas pētniece M. Krutova ir noskaidrojusi, ka fragmenti ir cēlušies no paplašināta variantā pavasara – vasaras gada daļai veltīta prologa, un, spriežot pēc teksta paleogrāfiskajām un lingvistiskajām īpatnībām, datējusi manuskriptu ar laiku no 12. gs. beigām līdz 13. gs. sākumam [3].

Teksts, kas katrā lapas pusē aizņem septiņas rindas kolonnā, ir viena pārrakstītāja rokai piederīgs profesionāls uniciāļu pieraksts uz vidēja biezuma pergamenta². Fragmentu izpēte apliecināja, ka tie sākotnēji bijuši daļa no pārlocītas pergamenta lapas kodeksā: uz dažiem uzskatāmi redzama lapas locījuma vieta ar caurdūrumiem muguriņas iesējumam; citi ir fragmenti no lapas ārmalām. Kā redzams, lapa horizontāli un vertikāli sagriezta ar šķērēm, atstājot nelidzenas pergamenta malas un dažiem fragmentiem izgriežot daļu burtus.

No 2009. līdz 2011. gadam dokumentu restaurāciju veica G. Bikova. Restaurējot vispirms bija nepieciešams izlīdzināt deformācijas un pergamenta burzījumus, notīrīt virspusējos traipus un nostiprināt tinti. Tintes nostiprināšanu veica ar 2% koncentrācijas daļēji hidrolizētu vinilacetāta un etilēna kopolimēru (CEV). Virsmas netīrumus tīrīja ar 1:1 spirta un benzola šķīdumā samitrinātiem vates tamponiem vai mehāniski, bez šķīdumu izmantošanas. Pergamentu fragmentu deformāciju izlīdzināšanu veica ar attālinātās mitrināšanas un pakāpeniskas žāvēšanas metodi, presējot tos zem sloga starp filca slāņiem. Pēc cikla beigām pergamenti vēl uz trīs mēnešiem tika atstāti presē, lai nodrošinātu izlīdzinājuma noturību. Kad fragmenti bija izlīdzināti, tos vertikāli un horizontāli salīmēja pēc M. Krutovas izveidotās shēmas, kas balstīta teksta rekonstrukcijā. Fragmentu salīmēšanai izmantoja 5% koncentrācijas PVB (šķīdinātājs – spirts).

Pēc restaurācijas darbu pabeigšanas radās jautājums par dokumentu iespējamo tālāko izmantošanu un pieejamību pētnieku vajadzībām. Bija jāreķinās ar to, ka teksts rakstīts uz abām fragmenta pusēm un tā burti sniedzas līdz pat apgrieztajām malām, neatstājot pat milimetru brīvas vietas. Turklāt pergaments joprojām bija nestabils vietās, kur fragmenti bija salīmēti, un tāpēc vieglāk pakļaujams dažāda veida mehāniskiem bojājumiem.

Lai nodrošinātu manuskripta saglabāšanu un stāvokļa stabilitāti, tika nolemts fragmentus dublēt uz marles, bet tikai no vienas puses, tādā veidā sniedzot deviņām saliktajām pergamenta daļām nepieciešamo stabilitāti (3b. att.). Šim mērķim restauatori izvēlējās Francijā ražotu marli un tonēja to zaļu, lai oriģinālā materiāla baltā krāsa neatstarotu gaismu un netraucētu lasīt. Marli pielīmēja ar 10% koncentrācijas ftorlonu F-24L (šķīdinātājs – amilacetāts, etilacetāts, acetons proporcijā 1:1:1). Rezultātā pergamenta dublēšana tika panākta bez jebkādām negatīvām sekām: bez materiāla “berzēšanas” vai atdalīšanas, teksts ir viegli lasāms un nepieciešamības gadījumā marli var viegli atdalīt.

1 Saskaņā ar D. Perestorņinu, grāmata iepriekš glabājusies Dzeržinskas pilsētā Nižņijnovgorodas apgabalā.

2 Tumši brūnas krāsas gallu tintē. Burtu augstums 0,3 cm, intervāls starp tiem 0,1 cm. Polihroms iniciāļa nospiedums uz viena no fragmentiem.

Restoration of the document was carried out by G. Z. Bykova from 2009 to 2011. For the restoration process it was necessary, in the first place, to eliminate deformation and crumpling of the paper, remove superficial soiling and consolidate the ink. Consolidation of the ink was achieved with a 2% concentration of partially hydrolyzed copolymer of vinyl acetate with ethylene (CEV). Surface soiling was removed using a cotton-wool tampon moistened with alcohol and benzene combined in a proportion of 1:1, or mechanically without the use of solutions. Deformation was eliminated by the method of non-direct humidification and subsequent two-week drying of the parchment fragments in felt, with applied pressure. After this time elapsed the parchment remained in the press for a further three months to ensure stabilisation. When the fragments had been smoothed out they were glued vertically and horizontally end-to-end, according to a layout composed by M. S. Krutova and based on a reconstruction of the text. The fragments were glued together using a 5% concentration of PVB (solvent – alcohol).

When the restoration process was complete, the question of possible further use of the document and its accessibility to researchers arose. It had to be taken into consideration that the text was written on both sides of each fragment, with letters reaching the very edge of the cut without a millimetre of empty space. Moreover, the parchment was still unstable in places where fragments had been glued and therefore vulnerable to mechanical damage of various kinds.

To ensure the stability and preservation of the manuscript it was decided to double the fragments with gauze, but on one side only, thus giving the nine assembled parchment leaves the necessary mechanical fixity (see Fig. 3b). For this purpose they selected a fine French-manufactured gauze, tinted green so that the white colour of the original material should not reflect light and hinder reading. The gauze was doubled by a 10% concentration of ftorlon F-24L (solvent – amyl acetate, ethyl acetate, acetone in a proportion of 1:1:1). As a result, lining of the parchment with gauze was achieved without any negative consequences: without “rubbing” or detachment of the material, the text is easy to read, and if necessary the gauze can be easily removed.

The folio lined with gauze was folded along the spine, and along the original cut edges sewn into a protective binding made of acid-free cardboard. The binding protects the parchment from mechanical damage and allows the folio folded in half to be firmly held in a stationary position. Moreover, the fragments are kept close to their original position in the manuscript book (Fig. 4).

It should be noted that this restoration method avoided the negative consequences observed in the case of an analogous lining of parchment with gauze in the manuscript kept at the Bibliothèque Nationale de France, Par. Coisl. 8. In this Greek manuscript from the second half of the 10th c. two flyleaves presumed to date from the early 9th c. (f. 1, 283) have been lined with gauze on both sides. Along three cuts of the folio there is serious “rubbing” as a result of friction from stitching, and on the surface of the folios detachment and “blistering” of the material, as well as chaotic thinning of the threads. As a result it is extremely difficult to read the main text, and the diacritics and corrections in lighter ink are practically indecipherable [4].

The fragments are kept in the protective binding close to their original position in the manuscript

Fragmenti atrodas iesieti aizsargvākos un tiek glabāti atbilstoši to sākotnējai atrašanās vietai manuskriptā

Ar marli dublēto lapu salocīja muguras daļā un gar sākotnējām griezuma vietām iešuva bezskābes kartona aizsargvākos. Iesējums aizsargā pergamentu no mehāniskiem bojājumiem un ļauj uz pusēm pārlocītājām lapām atrasties stingri nofiksētā nekustīgā pozīcijā. Turklāt fragmenti tiek uzglabāti līdzīgi to sākotnējam izkārtojumam manuskripta grāmatā (4. att.).

Jāatzīmē, ka šī restaurācijas metode ļāva izvairīties no negatīvajām sekām, kādas novērojamas analogā ar marli dublētā pergamenta manuskripta piemērā Par. Coisl. 8., kas atrodas Francijas Nacionālajā bibliotēkā. Šī grieķu 10. gs. 2. puses manuskripta divas “makulatūras” lapas, ko pieņemts datēt ar 9. gs. sākumu (f. 1, 283), ir abpusēji dublētas ar marles audumu. Šuvju radītās berzes rezultātā gar trim loksnes griezumu malām ir spēcīgi “noberzumi”, novērojama materiāla virsmas atdalīšanās un “tulznu” parādīšanās, kā arī haotisks diegu nodilums. Rezultātā tas ļoti apgrūtina galvenā teksta lasīšanu, un diakritiskās zīmes, tāpat kā gaišākās tintes labojumi, ir praktiski neatšifrējamas [4].

LIELKŅAZA SIMEONA LEPNĀ EVANĢĒLIJS

14. gs. 40. gadu Senkrievu evaņģēlija un epistolāro lasījumu kodeksa (RSL, f. 304, III, № 1/M.8653), kas piederēja lielkņazam Simeonam Lepnajam (Симеон Гордый) [5], restaurācija tika īstenota no 1993. līdz 1997. gadam [5]. Pēc reljefā vāku sudraba pārklājuma noņemšanas un pārvietošanas uz atsevišķas pamatnes tika atsegts unikāls polihroma zīda auduma fragments ar ornamentālu rakstu (5a., 5b. att.). Audekls bija labi saglabājies kā 320 x 265 mm liels materiāla gabals. Auduma izpēte, piedaloties arī Maskavas Kremļa muzeja viduslaiku tekstiliju glabātājai I. Višņevskai, tika veikta Vēsturisko un tradicionālo tehnoloģiju centrā, Krievijas Kultūras un dabas mantojuma zinātniskās pētniecības institūtā. Aušanas tehnoloģijas, krāsošanas metodes un dekora analīzes apliecināja, ka audums ticis izgatavots pirms 14. gs. 1. puses tā perioda galveno orientālo centru (Ķīnas un Irānas) perifērijā, piemēram, Sogdā vai Austrumturkistānā. Līdz ar to tika pieņemts, ka audekls varētu būt saistīts ar Simeona Lepnā evaņģēlija oriģinālo iesējumu.

Saskaņā ar oriģinālo dizainu, senās 1343. gada sudraba iesējuma detaļas uz augšējā vāka bija izkārtotas tā, lai atsegumu vietās būtu redzams auduma ornaments, t.i., lai tas kalpotu par polihromu fonu sudraba apkalumiem. Vēlāk sudraba apkalumi tika

SIMEON THE PROUD'S GOSPEL

5

The polychrome silk cloth discovered on the upper board of the binding. Gospel and Epistle Readings (Gospel of Grand Prince Simeon the Proud). 1340s. The Russian State Library, f. 304, III, № 1/M.8653.

a) Before the restoration treatment;
b) after the restoration treatment;
c) the cloth is completely covered by the assembled components of the silver binding

Polihroms zīda audums, kas atrasts uz sējuma augšējā vāka. Evaņģēlijs un epistolāro lasījumu kodekss (lielāzīda Simeona Lepnā evaņģēlijs). 14. gs. 40. gadi. Krievijas Valsts bibliotēka, 304. f., III, № 1/M.8653.

a) audums pirms restaurācijas;
b) pēc restaurācijas;
c) oriģinālais audekls pilnībā noseģts ar sudraba kalumiem

Restoration work on the Gospel and Epistle Readings (RSL, f. 304, III, № 1/M.8653), an Old Russian codex from the 1340s that belonged to Grand Prince Simeon the Proud (Gordyi) [5], was carried out from 1993 to 1997.³ Removal of the embossed silver binding from the upper board and transferral to a separate board revealed a unique polychrome silk cloth with an ornamental pattern (Fig. 5a, 5b). The fabric was well preserved in the form of a single cloth measuring 320 by 265 mm. Examination of the cloth took place at the Historical and Traditional Technologies Centre of the Russian Scientific Research Institute for Cultural and Natural Heritage, with the participation of Moscow Kremlin Museums keeper of mediaeval textiles, I. I. Vishnevskaya. Analysis of the weave, method of dyeing and decoration showed that the cloth was produced before the first half of the 14th c., at the periphery of the main Oriental centres at that period (China and Iran), for example in Sogda or Eastern Turkestan. It was therefore concluded that the cloth may have come from the original binding of Simeon the Proud's Gospel.

According to the original design the ancient details of the 1343 silver binding were arranged on the upper board so that the pattern on the fabric was visible in between them, i.e. it served as a polychrome background for silver. Later the silver binding was embellished with decorated plates that completely concealed the fabric. Notably materials of this type are quite rare in Russian collections of mediaeval textiles, so this polychrome fabric is interesting in itself. Nevertheless, the decision was taken to stay faithful to the author's intention by not removing the fabric, but returning it after restoration to its former position, i.e. on the upper board of the binding, fastening the silver plates over it using the original apertures. A reconstruction of the original form of the 1343 binding was photographed and left at the disposal of researchers. At present the cloth is completely covered by the assembled components of the silver binding (Fig. 5c).

a)

b)

c)

3 Parchment and miniature restorers: G. Z. Bykova, N. L. Petrova, V. S. Petetskaya binding restorer: T. B. Rogozina, oklad restorer: V. Ye. Petrov.

papildināti ar dekoratīvām plāksnītēm, pilnībā aizsedzot audumu. Jāatzīmē, ka Krievijas viduslaiku tekstiliju kolekcijās šāda tipa materiālu ir diezgan maz, tāpēc šis polihromais audums pats par sevi ir interesants. Neraugoties uz to, tika pieņemts lēmums sekot autora iecerei un nenoņemt audumu, bet pēc restaurācijas atgriezt to sākotnējā vietā, t.i., uz iesējuma pirmā vāka augšpusē, oriģinālo caurumu vietās piestiprinot sudraba apkalumus. 1343. gada oriģinālā iesējuma rekonstrukcija tika nofotografēta un atstāta pētnieku lietošanai. Šobrīd audumu pilnībā klāj atkārtoti samontētas apvākojuma sudraba detaļas (5c. att.).

HLUDOVA PSALMU GRĀMATA

Atšķirīgs risinājums tika izraudzīts Hludova psalmu grāmatai no Valsts Vēstures muzeja Maskavā (SHM, Khlud. 129 d) [6]. Šis 9. gs. vidus grieķu iluminētais pergamenta manuskripts satur plašu ilustrāciju ciklu, un tā ir viena no vislabāk zināmajām Bizantijas mākslas relikvijām. No 2002. gada līdz 2009. gadam Grabara mākslas konservācijas centrā G. Bikova veica pergamenta bloka un manuskripta miniatūru restaurāciju; iesējumu no 2009. gada līdz 2010. gadam restaurēja K. Čouliss (Grieķija).³

Otro reizi manuskripts tika iesiets 15. gs. (?), pāršujot to ar kokvilnas auklām. Ādas iesējumam bija lieli zudumi, abām koka pamatnēm ir būtiski ķirvmju bojājumi, trūka aizdares. Tika aizpildīti koksnes zudumi un protezētas koka pamatnes, līdz tās sasniedza pergamenta bloka lielumu (S. Lapšins). Pieaicinātais grieķu grāmatu iesējumu pētnieks un restaurators K. Čouliss sašuva bloku, atbilstoši oriģinālajai “pīnes dūriena” tehnikai, āda tika dublēta uz jaunas ādas un piestiprināta pie koka vākiem, tika izgatavotas jaunas metāla detaļas.

6

Linen fragments on the upper and lower binding covers. Khludov Psalter. Byzantium, middle of the 9th c., 15th c. Moscow, State Historical Museum (Khlud. 129 d). In the process of restoration

Lina auduma fragments no sējuma pirmā un pēdējā vāka. Hludova psalmu grāmata Bizantija, 9. gs., 15. gs. Maskava, Valsts vēstures muzejs (Khlud. 129 d). Restaurācijas procesā

3 Pergamenta un miniatūru restauratori: G. Bikova, N. Petrova, V. Petetskaja, iesējuma restauratore: T. Rogozina, apkalumu restaurators: V. Petrovs.

KHLUDOV PSALTER

Another solution was taken in the case of the Khludov Psalter from the State Historical Museum in Moscow (SHM, Khlud. 129 d) [6]. This Greek illuminated manuscript on parchment from the mid-9th c. contains an extensive illustrated cycle and is one of the best-known relics of Byzantine art. Restoration of the parchment block and manuscript miniatures was carried out at the Grabar Art Conservation Centre by G. Z. Bykova from 2002 to 2009; the binding was restored from 2009 to 2010 by K. Choulis (Greece).

For the second binding in the 15th c. (?) the manuscript was sewn on cords. There were losses to the leather cover, both boards had been considerably damaged by bark beetles, and the clasp was absent. Losses to the wood were filled and the boards supplemented to the size of the parchment block (S. V. Lapshin). The invited Greek bookbinding scholar and restorer K. Choulis threaded the block together according to the original “chain-stitch” technique, the leather cover was lined with new leather and applied to the boards, and metal fittings were made.

Removal of the leather cover from the upper and lower binding covers of the Khludov Psalter revealed two linen fragments, one of them embroidered in red silk with a Greek cross (Fig. 6). The fabric had brown streaks and spots, holes, many minor losses throughout the margin, threads hanging from the edges and major losses in places. The fabric was separated from the leather, traces of glue and remnants of the leather were removed from the fabric, then water was used for an overall cleansing before drying on glass to eliminate deformation. The fragments were lined on coloured silk gauze and reinforced along the outlines of lost areas.

Russian repositories have no examples of analogous mediaeval textiles. Research has shown that the cloth was woven from unbleached linen and the cross embroidered in red silk. So far it is difficult to determine the provenance of the fabric. Possibly the damaged fragments formed a part of a dilapidated church vestment. Examples of light-coloured fabrics with red crosses are preserved in the Museum of Ancient Arles [7] (Fig. 7). According to the attribution by researchers and restorers of these fabrics, each of them is a fragment of a pallium, liturgical dress worn by the higher orders of the Roman Catholic Church. They constituted a narrow strip of sheep's wool or linen with embroidered black or red crosses. The omophorion is the equivalent of this vestment in the Greek Church [8].

7
Fragment of a pallium.
Museum of Ancient Arles

Pallijas fragments.
Arlas senatnes muzejs

Noņemot Hludova psalmu grāmatas priekšējā un aizmugurējā vāka ādu, tika atsegti divi audekla fragmenti. Uz viena no tiem ar sarkanu zīda diegu bija izšūts grieķu krusts (6. att.).

Audeklam bija brūnas svītras un traipi, caurumi, visapkārt malām daudzi sīki zudumi, vaļēji diegi un dažviet lielāki zudumi. Audeklu atdalīja no ādas, no virsmas noņēma visas līmes un ādas paliekas, tad, izmantojot ūdeni, veica vispārējo tīrīšanu un materiālus žāvēja uz stikla, lai izvairītos no deformācijām. Fragmentus dublēja uz krāsotas zīda marles un nostiprināja līdz ar zudumu vietu kontūrām.

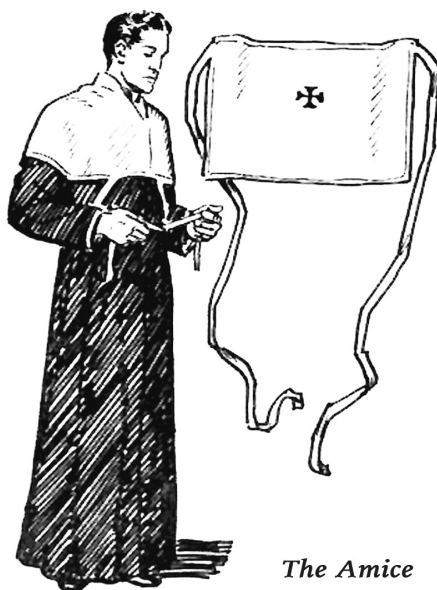
Krievijas krājumos nav neviena analoga viduslaiku tekstiliju parauga. Izpēte parādīja, ka audekls austers no nebalināta lina un krusts izšūts ar sarkanu zīdu. Šobrīd ir grūti noteikt audekla izcelsmes vietu. Iespējams, bojātie fragmenti ir noplukuša baznīcas amata tērpa daļas. Gaiši tonētu audeklu piemēri ar sarkanu krustu ir saglabājušies Arlas senatnes muzejā [7] (7. att.). Saskaņā ar pētnieku un restauratoru veikto atribūciju šie audumi, ikviens no tiem, ir daļa no pallijas – liturģiskā tērpa, ko valkā Romas katoļu baznīcas augstākās kārtas garīdznieki. Tie izveidoja šaura aitas vilnas vai lina auduma joslu ar melnu vai sarkanu izšūtu krustu. Omofors ir šī apģērba ekvivalents grieķu baznīcas tērpos [8].

Tomēr fragmentu izmēri (202 × 134, 197 × 130 mm) un krusta novietojums ar novirzi tuvāk malai vedina mūs izdarīt secinājumu, ka oriģinālais auduma garums bija platāks nekā tas nepieciešams omoforam, turklāt šim apģērba gabalam reti kad izmantoja lina audumu. Iespējams, ka fragmenti cēlušies no nolietota amikta,

8

Amice. Part of the liturgical attire worn by priests for Catholic rites

Amikts. Katoļu garīdznieku liturģiskā tērpa daļa

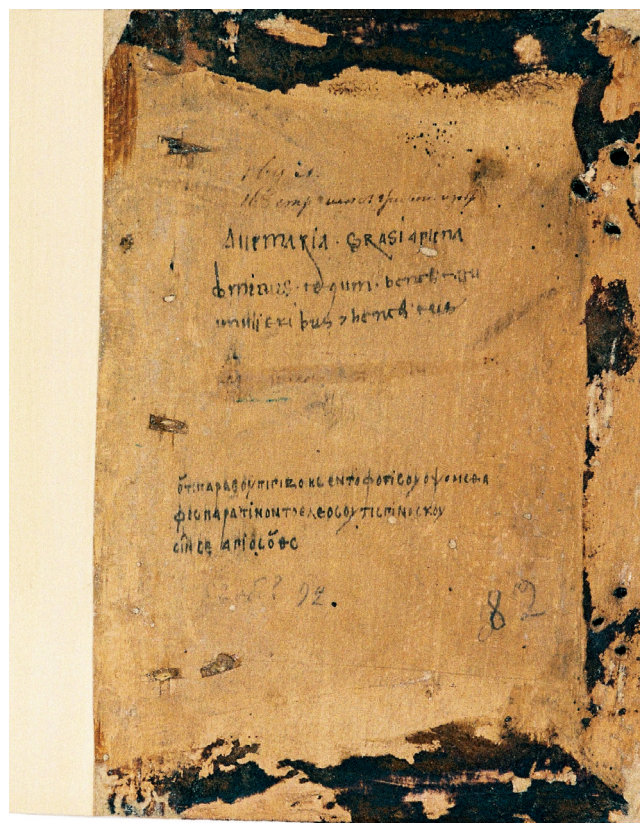
However, the dimensions of the fragments (202 × 134, 197 × 130 mm) and the position of the cross with a shift on one of them towards the edge leads us to the conclusion that the original length of cloth was wider than it is necessary for an omophorion, and moreover, this garment was rarely made of linen. Possibly the fragments originate from a dilapidated “amice”, part of the liturgical attire worn by priests for Catholic rites (Fig. 8). The amice was usually made as a rectangular piece of cloth with long ribbons of white material, usually linen, with a cross in the middle [9]. An analogous object was part of priestly attire in the Armenian, Syrian and Coptic Churches (Germ. *Schultertuch*). For example, it is featured in the miniatures of the Syrian Prayer Book dated 1239, Par. sr. 112, fol. 69 [10]. Today it is hard to determine to which rite this item of priestly attire actually belonged, but quite possibly it is of Western origin.

The textile fragments date to the 15th c.⁴, which defines the period when the second leather cover was applied to the binding. This dating coincides with the palaeography of the Latin inscription on the lower binding cover (Fig. 9). The inscription contains the well-known prayer to the Virgin Mary: “*Aue Maria Grasia plena dominus tequem, benedicatu millieribus [et] benedicus.*” The text is written with errors by a scribe not fully literate in Latin. All the palaeographic particularities of this inscription are found in manuscripts produced in the 15th c. in Milan and Ravenna.⁵ On the basis of this fact it can be assumed that the circle of masters who prepared the second manuscript binding in the mid-15th c. included an emigrant

9

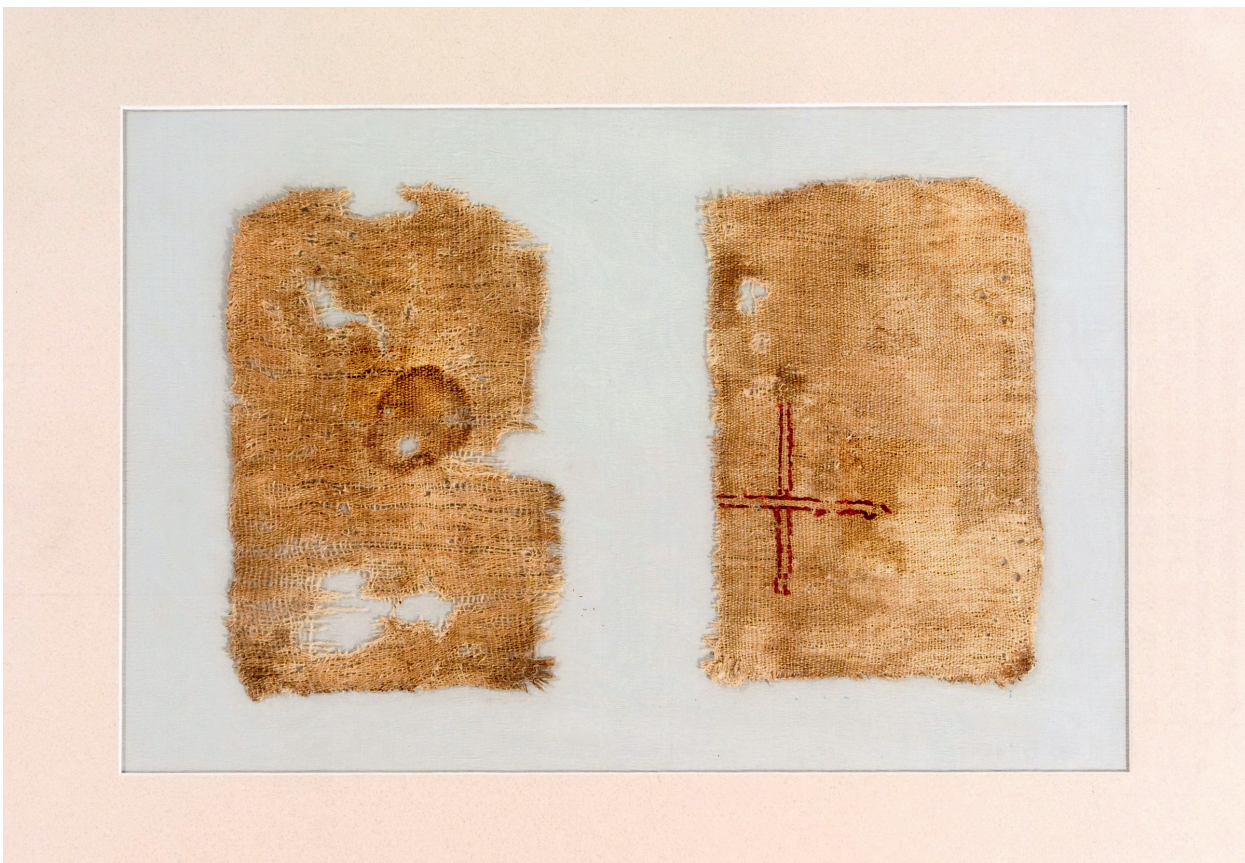
Latin inscription
on the lower binding cover
of the Khludov Psalter. 15th c.

Uzraksts latīņu valodā
uz Hludova psalmu grāmatas
iesējuma apakšējā vāka daļas.
15. gs.

4 My heartfelt gratitude to L. Hiller (British Library) for consultation.

5 Palaeographic analysis was carried out by L. I. Kiselyova (St. Petersburg).

10

Linen fragments after restoration were mounted to coincide with their original position in the manuscript binding

Pēc restaurācijas lina auduma fragmentus uz pamatnes izvietoja tā, lai tie atbilstu manuskripta iesējuma oriģinālajam novietojumam

kas ir daļa no liturģiskā ietērpā, ko rituālu laikā valkā katoļu priesteri (8. att.). Amikts parasti bija izgatavots kā taisnstūrveida auduma gabals ar garām, baltām, parasti lina materiāla lentēm, ar krustu vidū [9]. Analogi objekti bija priesteru ietērpā sastāvdaļas Armēnijas, Sīrijas un Koptu baznīcās (vācu val. *Schultertuch*; latv. val. – plecu lakats. *Tulk. piez.*). Piemēram, tas ir attēlots Sīriešu lūgšanu grāmatas miniatūrās, kas datētas ar 1239. gadu (Par. Sr. 112, fol. 69) [10]. Mūsdienās ir grūti noteikt, kura rita priesteru ietērpam tas patiesībā piederēja, bet ļoti iespējams, ka tam ir rietumnieciska izcelsme.

Tekstiliju fragmenti ir datēti ar 15. gs.⁴, tas precizē laiku, kad veidots iesējuma otrais ādas vāks. Šis datējums sasaucas ar iesējuma vāka lejasdaļā esošā latīņu uzraksta paleogrāfiju (9. att.). Uzrakstā vēstīta labi zināmā lūgšana Jaunavai Marijai: *‘Aue Maria Grasia plena dominus tequem, benedicatu millieribus [et] benedictus’*. Pārrakstītājs nav pilnībā pārzinājis latīņu valodu, un lūgšana pierakstīta ar kļūdām. Visas paleogrāfiskās īpatnības ir sastopamas arī citos 15. gs. manuskriptos, kas radīti Milānā un Ravennā.⁵ Balstoties uz šiem faktiem, var pieņemt, ka otrā manuskripta iesējumu meistars 15. gs. vidū piesaistījis itāļu emigrantu (vai arī, pēc cita pieņēmuma, grāmatas iesējējs bijis emigrants), kurš varēja būt atvedis laika gaitā novalkāta, Rietumu baznīcā lietota liturģiskā ietērpā daļas.

⁴ Sirsnīga pateicība L. Hillerei (Britu bibliotēka) par konsultāciju.

⁵ Paleogrāfijas analīzi veica L. Kiseļova (Sanktpēterburga).

from Italy (or alternatively, this was the bookbinder himself), who may have brought time-worn components from liturgical vestments used in the Western rite.

Research has revealed that these discovered fragments of cloth are evidence of a particular stage in the history of the Khludov Psalter. Moreover, after restoration the cover was doubled with new leather and its thickness increased. Together with the textile fragments this proved too heavy for the thin, fragile binding boards (Fig. 10). After restoration it was therefore decided to preserve the fragments separately from the manuscript, with separate accession numbers. For this purpose a passe-partout of acid-free card was specially devised, and the fragments mounted to coincide with their original position in the manuscript binding.⁶

References

1. See, for example, the following paper on an analogous theme: Мокрецова, И. П. (2013). Средневековые «макулатурные» листы с миниатюрами на крышках поздних переплетов (по материалам собрания Научной библиотеки МГУ [Medieval flyleaves with miniatures on the boards of modern bindings (from the collections of the Moscow University Scientific Library)]. В кн.: *Палеография, кодикология, дипломатика: Современный опыт исследования греческих, латинских и славянских рукописей и документов: Материалы Международной научной конференции в честь 75-летия доктора исторических наук, члена-корреспондента Афинской Академии Б. Л. Фонкича*. Москва, 27–28 февраля 2013 г. Отв. ред. И. Г. Коновалова, сост. Д. Н. Рамазанова. Москва: Институт всеобщей истории. 397 с. (с. 209–210). ISBN 978-5-94067-381-1.
2. Рогозина, Т. Б. (2002). Исследование и реставрация переплета [Research on and restoration of the binding]. В кн.: *Евангелие Успенского собора Московского Кремля (Исследование и реставрация одного памятника*. Вып. 1, с. 130–131. Сост. и отв. ред. Э. Н. Добрынина. Москва: ВХНРЦ им. акад. И. Э. Грабаря. ISBN 5-7196-0774-9.
3. Крутова, М. С. (2012). Фрагменты памяти преподобных Петра Агрусского и Феодосия Печерского из Пролога конца XII – начала XIII вв. (новое поступление) [The Prologue fragments for Petr Agrusskiy and Feodosy Pechersky of the end of 12th – beginning of the 13th c.]. *РГБ. Записки Отдела рукописей*, 54, 55–62.
4. I examined the manuscript *in situ* in January 2010 while preparing the following publication: Dobrynina, E. (2010). Some observations on 9th–10th century Greek illuminated manuscripts in Russian collections. In: *The legacy of Bernard de Montfaucon: Three Hundred Years of Studies on Greek Handwriting*. Ed. Antonio Bravo García and Inmaculada Pérez Martín. Tournhout: Brepols, XXII+938 (pp. 45–53, 685–692). ISBN: 978-2-503-53520-3.
5. Вздорнов, Г. И. (1980). *Искусство книги в Древней Руси: Рукописная книга Северо-Восточной Руси XII – начала XV веков* [Bookart in the Old Russia]. Москва: Искусство. 552 с. [30].
6. The Khludov Psalter was produced in the mid-9th c., evidently at the Studite Monastery in Constantinople, as corroborated by codicology and palaeography data. The original text written in uncials was entirely replaced by minuscule script in the 14th c. For bibliography and results of examination of the codex during the restoration process,

6 Fragments mounted in a passe-partout by N. P. Maslennikova.

Izpēte parādīja, ka šie atrastā auduma fragmenti ir noteiktas Hludova psalmu grāmatas vēstures posma liecības. Turklāt vāks tika dublēts uz jaunas ādas un tā biežums pēc restaurācijas palielinājās. Kopā ar auduma fragmentiem tas izrādījās pārāk smags plānājam, trauslajai iesējuma koka pamatnei (10. att.). Tāpēc pēc restaurācijas tika pieņemts lēmums auduma fragmentus uzglabāt šķirti no manuskripta, ar atsevišķiem pieejas numuriem. Šim nolūkam no bezskābes kartona izgatavoja īpašus paspartū, un fragmentus tajos ievietoja tā, lai tie atbilstu oriģinālajam novietojumam manuskripta iesējumā.⁶

Atsauces

1. Skatīt, piemēram, šādus rakstus par analogām tēmām: Мокрецова, И.П. (2013). Средневековые «макулатурные» листы с миниатюрами на крышках поздних переплетов (по материалам собрания Научной библиотеки МГУ [Viduslaiku “makulatūras” lapas ar miniatūrām uz vēlāku iesējumu apvākojumiem (no Maskavas Universitātes Zinātniskās bibliotēkas kolekcijas materiāliem)]). In: *Палеография, кодикология, дипломатика: Современный опыт исследования греческих, латинских и славянских рукописей и документов: Материалы Международной научной конференции в честь 75-летия доктора исторических наук, члена-корреспондента Афинской академии Б. Л. Фонкича. Москва, 27–28 февраля 2013 г.* Отв. ред. И. Г. Коновалова, сост. Д. Н. Рамазанова. Москва: Институт всеобщей истории, 397 с. (с. 209–210). ISBN 978-5-94067-381-1.
2. Рогозина, Т. Б. (2002). Исследование и реставрация переплета [Iesējumu izpēte un restaurācija]. В кн.: *Евангелие Успенского собора Московского Кремля (Исследование и реставрация одного памятника. Вып. 1)*. Сост. и отв. ред. Э. Н. Добрынина. Москва: ВХНРЦ им. акад. И. Э. Грабаря, с. 130–131. ISBN 5-7196-0774-9.
3. Крутова, М. С. (2012). Фрагменты памятней преподобных Петра Агрусского и Феодосия Печерского из Пролога конца XII – начала XIII вв. (новое поступление) [Svētā Argas Pētera (viduslaiku Krievzemē pazīstams kā Agrusas Pēteris) un svētā Pečoru Feodosija piemiņas fragmenti no 12. gs. beigām – 13. gs. sākuma prologa]. *РГБ. Записки Отдела рукописей*, 54, с. 55–62.
4. Es manuskriptu *in situ* pētīju 2010. gada janvārī, kad gatavoju publikāciju: Dobrynina, E. (2010). Some observations on 9th–10th century Greek illuminated manuscripts in Russian collections. In: *The legacy of Bernard de Montfaucon: Three Hundred Years of Studies on Greek Handwriting*. Ed. By Antonio Bravo García and Inmaculada Pérez Martín. Tournhout: Brepols. XXII+938, p. 45–53, 685–692. ISBN: 978-2-503-53520-3.
5. Вздорнов, Г. И. (1980). *Искусство книги в Древней Руси: Рукописная книга Северо-Восточной Руси XII – начала XV веков* [Grāmatu māksla Senajā Krievzemē]. Москва: Искусство, 552 с. [30].
6. Hludova psalmu grāmata ir izgatavota 9. gs. vidū Konstantinopoles Studitu klosterī, kā to apliecina kodikoloģijas un paleogrāfijas dati. Oriģinālais unciāļu pieraksta teksts 14. gs. pilnībā tika aizstāts ar minuskuļu pierakstu. Bibliogrāfiju un kodeksa restaurācijas procesa izpētes rezultātus sk.: Dobrynina, E. (2011). New Findings on the Khludov Psalter Revealed during Restoration. In: *Εξεμπλον. Studi in onore di Irmgard Hutter*. II = Νέα Ρώμη. Rivista di ricerche bizantinistiche. (2010). Roma, Università degli Studi di Roma “Tor Vergata”, 7, 1–16, Figs. 1–23.

6 Fragmentu ievietošanu paspartū veica N. Mašļeņikova.

- see: Dobrynina, E. (2011). New Findings on the Khludov Psalter Revealed during Restoration. In: "Εξemplon (2010). *Studi in onore di Irmgard Hutter. II = Νέα Πώμη. Rivista di ricerche bizantinistiche*. Roma: Università degli Studi di Roma, "Tor Vergata", pp. 7, 1–16, Figs. 1–23.
7. Ozoline, A. (2008). *Trésors de la Gaule chrétienne: histoire et restauration des reliques textiles de saint Césaire d'Arles (470–542)*. Arles: Musée départemental Arles antique. 119 pp. (p. 27), Figs. 25, 26. ISBN: 9782916504025 2916504028. My thanks to K. Choulis and A. Ozoline for consultation on this matter.
 8. Голубинский, Е. Е. (1900–1911) (reprint 1997–1998). *История русской церкви* [History of Russian Church]. Москва: Синодальная типография, с. 262–263.
 9. Braun, J. (1897). *Die priesterlichen Gewänder des Abendlandes*. Freiburg: Herdersche Verlaghandlung, 180. S. (S. 1–15). ISBN: 938690931585. Braun, J. (1907). *Die liturgische Gewandung im Occident und Orient nach Ursprung und Entwicklung, Verwendung und Symbolik*. Freiburg im Breisgau: Kessinger Publishing, 797 S. (S. 23–52). ISBN: 9781162555294.
 10. Braun, J. (1907). *Die liturgische Gewandung im Occident und Orient nach Ursprung und Entwicklung, Verwendung und Symbolik*. Fig. 16.

List of materials

Ftorlon F24L

CEV (partially hydrolyzed copolymer of vinyl acetate with ethylene)

ООО «Пластполимер» [Plastpolymer]

Россия, Санкт-Петербург, Полюстровский пр., д. 32. Tel. +7(812)740-73-00

7. Ozoline, A. (2008). *Trésors de la Gaule chrétienne : histoire et restauration des reliques textiles de saint Césaire d'Arles (470–542)*. Arles: Musée départemental Arles antique, 119 p. (P. 27, Figs. 25, 26). ISBN: 9782916504025 2916504028. Izsaku pateicību K. Čoulisam un A. Ozolinei par konsultācijām šajā jautājumā.
8. Голубинский, Е. Е. (1900–1911) (reprint 1997–1998). *История русской церкви* [Krievijas Baznīcas vēsture]. Москва: Синодальная типография. с. 262–263.
9. Braun, J. (1897). *Die priesterlichen Gewänder des Abendlandes*. Freiburg: Herdersche Verlaghandlung. 180 S. (S. 1–5). ISBN: 938690931585; Braun, J. (1907). *Die liturgische Gewandung im Occident und Orient nach Ursprung und Entwicklung, Verwendung und Symbolik*. Freiburg im Breisgau: Kessinger Publishing. 797 S. (S. 23–52). ISBN: 9781162555294.
10. Braun, J. (1907). *Die liturgische Gewandung im Occident und Orient nach Ursprung und Entwicklung, Verwendung und Symbolik*, Fig. 16.

Materiāli

Ftorlon F24L

CEV (daļēji hidrolizēts etilēna un vilnilacetāta kopolimērs)

ООО «Пластоплимер» [Plastopolimērs]

Россия, Санкт-Петербург, Полюстровский пр., д. 32. Tel. +7(812)740-73-00

Report was delivered at

THE 10th BALTIC STATES RESTORERS' TRIENNIAL MEETING
SEEKING BALANCE: PRESERVATION USE CONSERVATION
in Riga, Latvia, on 27–30 May 2014

Referāts nolasīts

10. BALTIJAS VALSTU RESTAURATORU TRIENNĀLĒ
LĪDZSVARU MEKLĒJOT:
SAGLABĀŠANA IZMANTOŠANA RESTAURĀCIJA
Rīgā, Latvijā, no 27.–30. maijam

Latvijas Restauratoru biedrība, 2014